

Лариса Йовенко
(Умань)

ПІСЛЯПОЛОГОВА ОБРЯДОВІСТЬ УКРАЇНЦІВ: ТРАДИЦІЇ ІМ'ЯНАРЕЧЕННЯ

Перше десятиліття ХХІ ст. буде записане в історії України, мабуть, як одне з найважчих, адже переломний період у будь-якій державі завжди проходить складно. Молоде покоління виховується в умовах політичної, економічної, духовної, культурної кризи; сучасні юнаки й дівчата змінюються на очах. Вони стали менш закомплексованими та розкутішими, що штовхнуло їх на шлях деморалізації. Саме тепер педагогам необхідно підвести молодь до духовної зрілості, виховати свідомих, відповідальних і гідних людей – добрих громадян, майбутніх зразкових батьків.

Ці обставини зумовлюють потребу у відповідній кадровій підготовці вчителів, здатних до реалізації нової парадигми національного родинного виховання. Відтак проблема професійної підготовки студентів до родинного виховання, осягнення ними духовно-морального потенціалу народної виховної практики набуває вирішального методологічного значення, стає основною формою світоглядних переконань майбутніх фахівців.

Одним зі складників родинного виховання українців є так званий народний золотослів (традиції раціонального користування словом, засудження балакунів, мовців-невдах, мовленнєвий етикет, формули риту-

ального мовлення, говірка, антропонімічні формули). Антропонімічні формули (традиції прізвищ і вибору імені) мають важливе значення в родинному вихованні, адже несуть у собі історичну, філософську та естетичну мудрість.

Народного золотослова торкалися у своїх працях Н. Гаврилюк, В. Горленко, Г. Довженко, М. Зубрицький, О. Левицький, Г. Маковій, В. Наулко, А. Пономарьов, Р. Светлов, О. Семенов, Н. Сивачук, І. Симоненко, Є. Сявков, М. Стельмахович, Р. Чмелик та інші.

Мета нашого дослідження – з'ясувати мотиви вибору імені в українців, яка передбачає:

- 1) дослідження традицій вибору імені дитини;
- 2) вивчення сучасних уподобань молоді щодо імені людини.

Як стверджують дослідники, народні звичаї та традиції вибору імені в східних слов'ян своїм корінням сягають ще доісторичних часів [1, с. 101]. Дані порівняльної етнографії засвідчують, що не лише в слов'ян, але й у багатьох інших народів уже від найдавніших часів існували прадавні народні повір'я, згідно з якими новонароджену дитину вважали «нечистою», доки її не очистили водою і не дали власного імені. Звичай «очищення» новонародженого водою та надання імені прийняла

потім і узаконила християнська релігія, додавши нових форм і вклавши в нього новий, потрібний їй зміст, що знайшло вияв у церковному таїнстві хрещення. В умовах християнства, за народними повір'ями, «неочищена» і без імені дитина не тільки сама підлягала шкідливому впливові «злих духів» і «нечистої сили», але й могла накликати (особливо, якщо немовля помирало) будь-яке нещастя на всю родину. Існувала навіть традиційно-звичаєва настанова, згідно з якою дитина, яка померла «неочищеною» і без імені, не могла бути похована на кладовищі, а лише за його межами, на роздоріжжі або на межі двох населених пунктів; це місце вважали «нечистим», таким, що його забобонні люди намагалися обминати (особливо вночі). Саме на цьому ґрунті народна уява створила повір'я, пов'язані з хрещеними власними іменами, які були нестабільними щодо територіального поширення, мали різні локальні особливості й відмінності, а незначна кількість етнографічних записів щодо цих повір'їв дозволяє вести мову про них лише в загальних рисах.

Поширеним не тільки в Україні, але й серед інших слов'янських народів було повір'я в щасливі й нещасливі дні народження, що поширювалося і на церковно-календарні власні імена, які на ці дні припадали.

У деяких областях вірили, що не можна давати однакового імені двом або більше дітям в одній сім'ї, бо це може спричинити смерть когось із них. Із цієї ж причини подекуди не давали дітям імен батьків, а в інших місцевостях щодо цього існувала протилежна практика.

Побутувало також повір'я, що не можна давати новонародженій дитині власного імені дитини, яка в сім'ї раніше померла, бо це теж могло призвести до її смерті. Траплялися випадки, коли дитині давали два імені – церковне і світське. Церковне ім'я зберігали в таємниці, його знали лише сама дитина, її батьки, священник, а також хрещені. Уважали, що не знаючи духовного імені, відьма чи ворожка не зможе зурочити дитину.

Існували певні традиції і щодо вибору імені позашлюбним дітям. Досить часто священник називав їх рідкісними, важкими для вимови іменами, які самі по собі вказували на походження дитини. Також існувала практика називати незаконнонароджених дівчат іменами, які походять від чоловічих (Олександра, Євгенія та ін.).

У народі побутували й різні повір'я щодо окремих хрещених імен. Подекуди українці

з упередженням ставилися до церковно-календарних імен мучеників, побоюючись, що дитина, отримавши таке ім'я, і сама мучитиметься.

Про народні традиції хрещення немовлят у XVI ст. писав Себастьян Кльонович у праці «Роксоланія»:

До священника іде «стара»
[баба-повитуха. – Л. Й.],
Входить «стара» і охрестити покірливо
просить дитину.
А як не може впросить, гроші
в пригоді стають.
В виборі імені часто між русами
йде суперечка,
І ворожбою вони звикли наймення шукать...
Скроплює тіло священник водою святою
і маже
Груди, чоло та уста дітям єлеєм святим.
Плаче дитина зі страху, бо раптом
водою скропили.
Мокру голівку її в білу пелюшку спів'ють
[2, с. 80–81].

Очевидно, автор добре знав народні традиції вибору імені новонародженого. Як слушно зауважив М. Худаш, «...у власні імена люди завжди вкладали забобонний, надприродний зміст, спрямований у першу чергу на побажання новому членові сім'ї лише добра і щастя.., в іменах, які наші предки давали своїм дітям, містилося благословення на все життя, бажання домогтися того, що було закладено в імені» [8, с. 153].

Наприкінці XX – на початку XXI ст. виявилися найтипівіші мотиви вибору імені дитини:

- 1) вплив релігійних свят, що збігаються з днем народження дитини;
- 2) підвищена функціональна активність деяких імен у даному населеному пункті;
- 3) родинна традиція називати дітей на честь батьків, дідусів, бабусь і т. д.;
- 4) вияв симпатії до кіно- і літературних персонажів;
- 5) особисті уподобання батьків.

Розглянемо докладніше перший мотив вибору імені в українців.

Сучасні батьки зазвичай старанно піклуються про свою дитину, намагаються їй в усьому допомогти, застерегти від поганого й навчити хорошому. Але батьківська турбота виявляється ще до народження дитини, тоді, коли батьки думають про те, як назвати свого малюка. Бо ім'я завжди буде з ним, оберігатиме його, коли їх самих уже не буде

поряд. Не випадково філософи, зокрема П. Флоренський, О. Лосєв, розвинули у своїх дослідженнях думку, що існує таємна й нерозривна гармонія між іменем людини та подіями її життя. Ім'я впливає на зовнішність людини, її самопочуття, характер, навіть на вибір професії. «Будь-яке ім'я обов'язково впливає, не може залишитися без впливу на свого носія» [7, с. 21]. Древні знали про зв'язок імені та вдачі. Також уважали, що змінивши й обравши інше ім'я, викличеш зміни в подальшому житті. «Будь-яке ім'я має певне значення; і звуки, що входять до складу його фонем, дещо означають. Якщо ми уявимо собі на хвилинку, що ім'я є тільки звук, тільки фонема, то цим ми повинні звузити весь простір нашого пізнання і мислі до звукової сфери сприйняття» [3, с. 28].

Як зауважив Р. Светлов, «...через ім'я новонароджений приєднується до всього людства, стає частиною цього світу. Таїна кохання двох осіб (батька і матері) і таїна народження їхньої дитини отримують вираження в одному єдиному слові – імені новонародженого. Саме це ім'я також вміщує в собі таємницю, що визначає долю дитини. Слова “по імені і житіє” давно вже стали істиною» [5, с. 7].

Споконвіку наші пращури стверджували, що ім'я пов'язує людину з Богом, природою, є компасом життєвого шляху, тому воно було або родовим, або календарним. За християнським звичаєм ім'я виконувало роль оберега. Згідно з віруванням предків, правильно вибране ім'я зміцнює корінь роду, є своєрідним кодовим ключем, через який розкривається накреслення людської долі [6].

На початку ХХ ст., після революції 1917 року, церкві заборонили реєструвати народження, смерть, одруження, тому батьки отримали повну свободу у виборі імені для своєї дитини. Функціонування незвичних імен збіглося з відлученням церкви від реєстрації народження. Ознаки нового часу, що зароджувалися в новому соціалістичному суспільстві, знаходили відображення в іменах багатьох дітей. Наприклад, Владлен (Володимир Ленін), Дотнара (Дочка трудового народу), П'ятвчет (П'ятирічку в чотири роки!), Соцкор (Соціалістичний кореспондент), Урюрвкос («Ура! Юра в космосі!»), Електрик, Коментарія, Скафандр, Електрифікація, Хімізація, Магнітострой, Дніпрогес. Дуже влучно цей факт проілюстровано поетом Е. Долматовським, який став на захист тих батьків, які називали своїх дітей незвичними іменами:

Вот стали взрослыми,
а то и старыми Энергия, Ванцетти, Володар,
и Военмор – во славу Красной Армии,
и Трудомир – в честь мира и труда.
Родваком окрещен рожденный в Арктике...
Поняв, что этот мир неповторим,
Старались и краскомы и рабфаковки
Его вручить наследникам своим.
И в новых именах бессмертье видели,
Их увлечение не было игрой.
Не надо обижаться на родителей
Перемудривших раннею порою

[цит. за: 5, с. 12].

Під впливом захоплення будівництвом нового суспільства виникало бажання викоринити все, що стосувалося християнської віри (церкви, свята, православні імена). Якщо на селі зв'язок з віковими традиціями порушувався не так швидко, то в місті старовинні православні імена почали сприймати як щось чуже, незнайоме соціалістичному суспільству. Р. Светлов висловив думку, що зі становленням безбожної влади активно винищували духовний сенс імен. Вони перетворювалися на примітивний код з літер – на зразок порядкового номера, котрий у поєднанні з прізвиськом повинен був слугувати цілям державної інвентаризації населення.

Сьогодні люди зазвичай пам'ятають день власних іменин і, в кращому випадку, пошановують пам'ять святого, ім'я якого вони носять. Однак для наших предків іменини були дуже важливим святом. Насамперед іменинник ішов до церкви, ставив своєму святому покровителю свічку і був присутній на богослужінні. Тобто спочатку він відзначав іменини зі своїм ангелом-хранителем, а потім – з близькими і сусідами (записано під час фольклорно-етнографічної експедиції в с. Паланка Уманського р-ну Черкаської обл. від О. М. Чабанюк, 1932 р. н.).

Ще Іоанн Златоуст писав про те, що бажано було б імена святих давати дітям, щоби вони знали на честь кого їх назвали і брали приклад для наслідування зі своїх небесних заступників.

Як зазначають дослідники, життя святого є виявом істинного значення імені. Аналізуючи значення слова, О. Лосєв у праці «Філософія імені» вказав на те, що кожна людина надає імені особливого значення: «Один з любов'ю і ніжністю вимовляє ім'я Івана Івановича, інший – з прокляттями і злом. Виникає запитання: а що ж таке слово

саме по собі? Бо ми знаємо, що ці самі звуки можуть утворювати ще низку значень. Тобто можна всі ці символічні значення перерахувати, узагальнити, підсумувати і саме це й виявиться чимось цікавим і важливим, оскільки ми зацікавилися питанням про істинне розуміння через це слово певного предмета» [3, с. 29].

Священик П. Флоренський у книзі «Імена» докладно написав про життя святих як вияв глибинного значення імен, носіями яких вони є. «Ім'я оцінюється Церквою, а за нею – і всім православним народом як тип, як конкретна духовна норма особистісного буття, як ідея, а святий – як найкращий його вияв...» [7, с. 22].

Р. Светлов зазначив, що «...святі своїм прикладом яскраво виявляють божественний сенс імені, його глибинне значення. Бо кожен з них, хто був віднесений до рангу святих, залишався насамперед людиною, з властивим їй темпераментом, характером, індивідуальністю. І від рис характеру й темпераменту залежало те, якою дорогою він приходив до Бога. Наприклад, святий Омелян був рабом і довгі роки терпів тяжкі приниження. Але він не стерпів приниження віри Христової і розбив усіх ідолів у язичницькому храмі. Імпульсивність, що притаманна носіям цього імені, стала прикладом подвига. Достатньо пригадати Омеляна Пугачова» [5, с. 19].

Кожній людині відомий вислів «надія помирає останньою», але мало хто знає про те, що цей вислів бере свої витoki ще на початку I тис. Віра, надія, любов – три слова, які вже давно стали нерозривно пов'язаними між собою символами. Ці три слова – переклад грецьких імен Пістіс, Елпіс і Агапе. Так звали трьох сестер, доньок християнки Софії, яка з дитинства виховувала їх згідно з християнськими нормами. У період боротьби християнства з язичництвом імператор Адріан випадково підслухав розмову маленьких дівчат щодо чеснот людини, про що часто розповідала їм мати. Самозакоханий імператор спочатку подумав, що діти говорять про нього. Але його обуренню не було меж, коли він зрозумів, що дівчатка славлять не його, а Ісуса Христа.

«Я не хочу боротися з дітьми, але одразу три християнки – це забагато для однієї родини. Віддай мені тільки одну з них, і її смерть врятує інших, – сказав він їхній матері. – Я знаю, якщо ти побачиш на власні очі, що вона помре, то припинеш розповідати ін-

шим донькам про Христа. Ти закриватимеш їм рота, якщо хтось із них промовить це ім'я».

Імператор здогадувався, що Софія не зможе віддати на страту жодну зі своїх доньок. Досить скоро всі три дівчинки разом з матір'ю стояли перед імператором та його свитою. Страта почалася зі старшої доньки – Пістіс (Віри). Її спочатку розділи, жорстоко побили, а потім поклали на розпалену решітку. Зрозумівши, що йому не вдається пересилити віру цієї жінки, імператор придумав нові жорстокі випробування для неї. Він наказав відрубати голову померлій Пістіс і запропонував їй для гри двом молодшим сестрам. Наступною було страчено Агапе (Любов), останньою – Елпіс (Надію).

Після цього він відпустив Софію додому. «Ти не страши мене?» – запитала вона його. На що імператор відповів: «Ні, тебе я не уб'ю. Кожен день тепер буде для тебе стратою. І пам'ятай, що все це через вашого Христа».

Софія поховала тіла своїх доньок в одній могилі. Три дні не відходила від неї до самої своєї смерті. Софія в перекладі з грецької означає «мудрість». Тому чи не найвищою мудрістю вважається не залишати свою надію, любов і віру навіть тоді, коли, здається, хтось знищив їх у тобі [5, с. 22–24].

За народним звичаєм, коли батьки звертаються до священика, він обирає ім'я того святого, пам'ять якого відзначається в день народження чи хрещення дитини. На думку дослідників, «...називати свою дитину потрібно, не прислухаючись до порад знайомих, а самого Господа, котрий через дату народження дитини вказує на те, яке ім'я хотів би дати новонародженому» [5, с. 26]. Святий, на честь якого називають дитину, стає її ангелом-охоронцем. Він супроводжує її протягом усього життя [4, с. 78].

Сьогодні простежуються явища, коли в молодіжному середовищі стало модно називати один одного на американський кшталт (Ден, Стас, Торі, Алекс, Ен, Кет тощо). Однак, як відомо, серед українців не годилося скорочувати імена, а навпаки, наші предки намагалися їх видовжувати (Михайлику, Іванесеньку, Галинко). Вірили, що завдяки цьому продовжується життя і покращується добробут людини.

Батьки, захоплюючись сучасними закордонними кінострічками й різноманітними реаліті-шоу, називають власних дітей на честь їхніх героїв, дивними або невластивими для нашого народу іменами. Сучасні американські й англійські медики (незалежно одні від

інших) дійшли висновку, що пацієнти з дивними іменами частіше, ніж інші, страждають на всілякі психічні захворювання, таких людей найбільше у в'язницях.

У власному імені таїться духовний вияв образу, і тому ім'я як символ взаємозв'язку має відповідати стихії щонайбільшого сприяння для його носія. Знання родових імен і традицій імянаречення надає можливості дібрати дитині гідне ім'я і цим утвердити її майбутню щасливу долю, загалом родовід. За народним повір'ям, людина, яка носить невдало дібране ім'я, має великі труднощі на життєвому шляху.

Зважаючи на ситуацію, яка склалася нині в нашому суспільстві, вважаємо за доцільне виховувати в студентів свідомий підхід до вибору імені майбутньої дитини. Реалізації такої мети слугують заняття з українського дитинознавства.

Література

1. Демчук М. Роль християнства у запровадженні особових власних імен / М. Демчук // Народознавчі зошити. – 2003. – № 1–2. – С. 98–102.
2. Кльонович С. Ф. Роксоланія. Поема / пер. з латин. М. Білика / С. Ф. Кльонович. – К., 1987.
3. Лосев А. Ф. Из ранних произведений / А. Ф. Лосев. – М.: Издат-во «Правда», 1990. – 655 с.
4. Наумова А. Г., Калинина Г. В. Ваш малыш до года / А. Г. Наумова, Г. В. Калинина. – М.: Лепта пресс, 2005. – 592 с.
5. Светлов Р. С. Имя – одежда души – путь к Богу / Р. С. Светлов. – С.Пб.: ИД «Весь», 2004. – 128 с.
6. Ткач М. Імена предків, мова / М. Ткач. – К., 1995. – 105 с.
7. Флоренський П. Імена / П. Флоренський. – К., 1992. – 576 с.
8. Худаш М. М. 3 історії української антропонімії / М. М. Худаш. – К., 1977. – 156 с.